

DOI: 10.33270/03253601.5
УДК 615.851(477)

ГАЛИЧ Марина*

доктор філософії в галузі психології, доцент, доцент кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3690-4402>

Концептуальні засади психологічної реабілітації учасників бойових дій

Анотація. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю визначення основних засад організації та надання психологічної допомоги в процесі реабілітації учасників бойових дій для подальшої оптимізації заходів щодо збереження ментального здоров'я. Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад психологічної реабілітації учасників бойових дій. Залежно від цього визначено фундаментальні основи й стан теоретико-прикладних досліджень, присвячених процесу реабілітації. Методологічну основу статті становили основоположні підходи процесу надання комплексної допомоги, основним завданням яких є психосоматичне відновлення комбатантів, з огляду на індивідуальну тактику відновлення. Методологічний інструментарій обрано відповідно до окресленої мети, специфіки об'єкта і предмета дослідження. Методи дослідження: аналіз, порівняння та узагальнення результатів наукових досліджень. Розглянуто закони України, основний поняттєво-категоріальний апарат, який використовують для визначення процесу реабілітації та її основних положень. Обґрунтовано важливість надання психологічної допомоги учасникам бойових дій, залежно від рівня впливу стресогенних чинників на особистість, оскільки перебування в умовах війни та бойові дії провокують виникнення загального дистресу. Проаналізовано засади й етапи технології надання комплексної реабілітації, ознаки якої вказують на її специфіку й суто індивідуальний підхід, що визначено одним із базових принципів ефективності. Досліджено зарубіжні програми реабілітації, серед спільних ключових аспектів яких виокремлено: комплексну фізичну, психологічну та соціальну реабілітацію; профілактику депресивних епізодів, тривожних розладів, лікування та профілактику посттравматичного стресового розладу; наявність курсів професійної реінтеграції. Окреслено можливості використання наявних закордонних програм реабілітації виключно за умови врахування специфіки досвіду учасників бойових дій. Визначено ознаки ефективності процесу реабілітації учасників бойових дій, поєднані з іншими оздоровчими, фізкультурно-спортивними, санаторно-курортними, медико-психологічними та соціальними послугами. З'ясування концептуальних засад реабілітації учасників бойових дій дає змогу комплексно та системно дослідити наявні доробки в цьому напрямі, а також запропонувати напрями подальших наукових розвідок.

Ключові слова: психологічна допомога; реабілітація; бойовий стрес; індивідуальний підхід; програми відновлення.

Історія статті:

Отримано: 27.01.2025

Переглянуто: 25.02.2025

Прийнято: 11.03.2025

Рекомендоване посилання:

Галич М. Концептуальні засади психологічної реабілітації учасників бойових дій. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 43–51. DOI: 10.33270/03253601.5

*Відповідальний автор

Вступ

Психологічна реабілітація є ключовим елементом процесу відновлення учасників бойових дій, оскільки вона сприяє подоланню наслідків психотравмувальних подій, формуванню механізмів адаптації та покращення загального психоемоційного стану. Важливою складовою цього процесу є науково обґрунтовані концептуальні засади, які визначають ефективні методи та підходи до надання комплексної психологічної допомоги. З початком російської збройної агресії проти суверенітету і територіальної цілісності України, що триває з 2014 року й донині вкрай актуальним стало питання реабілітації учасників бойових дій, з огляду на специфіку досвіду українців у найсерйознішій геополітичній кризі з часів Другої світової війни.

Зокрема, форми, наслідки психотравмувального стресу й основні складнощі в процесі відновного лікування комбатантів висвітлено в працях О. Блінова (2015). Крім цього, учені досліджували проблематику фізичної та медико-соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні (Salaida, & Porovych, 2024); типові психічні розлади, що виникають під впливом травматичного стресу (Sodolevska, 2023); основні аспекти індивідуального процесу соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів і соціально психологічну реабілітацію учасників бойових дій (Petrechenko, 2024; Gulbs, & Kobets, 2021); психоедукаційні моделі в процесі психологічної реабілітації учасників бойових дій (Borysova, 2023).

Реабілітація учасників бойових дій є однією з найважливіших складових процесу їх повернення до мирного життя. Учасники бойових дій протистоять численним фізичним, психологічним і соціальним викликам, які можуть суттєво впливати на подальшу адаптацію. Тому ефективна система реабілітації має ґрунтуватися на чітких концептуальних засадах, що враховують комплексний підхід до відновлення здоров'я та працездатності.

Огляд літератури

Питанням, пов'язаним з різними аспектами психологічного впливу бойових дій, присвячено низку наукових досліджень. Визначено практичні рекомендації щодо диференційної діагностики, лікування та реабілітації хворих, які страждають на психічні розлади, пов'язані з впливом стресорів, типових для воєнного часу (Chaban, Khaustova, & Omelianovych, 2023). Досліджено наслідки бойових психічних травм під час воєнних конфліктів, вплив травматичної події, посттравматичного стресового розладу, який пов'язаний з бойовими діями (Blinov, 2015; Antonova, & Pidbutska, 2024); загальні аспекти психологічної допомоги та реабілітації учасників збройних

конфліктів і фахівців ризиконебезпечних професій (Lebedieva, Ovsianikova, & Pokhilko, 2023; Dzhyhun, Berehova, & Hlavatska, 2021). Окреслено особливості проведення реабілітаційної роботи з учасниками бойових дій (Aleshchenko, 2017; Gulbs, & Kobets, 2021). Попри наявність праць науковців, присвячених дослідженням питання реабілітації комбатантів, проблематика концептуальних засад організації та реалізації психологічної реабілітації учасників бойових дій потребує глибшого розгляду. Необхідними є додаткові дослідження теоретичних і практичних аспектів організації цієї сфери діяльності в Україні, розроблення та побудова нової, модифікованої системи.

Матеріали та методи

Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад психологічної реабілітації учасників бойових дій. Відповідно до мети окреслено завдання дослідження, які обумовили відповідні етапи опрацювання проблеми: визначити поняттєво-категоріальний апарат, який використовують у межах теми; проаналізувати стан теоретико-прикладних досліджень у системі реабілітації комбатантів; виокремити фундаментальні основи процесу реабілітації; визначити й обґрунтувати можливості використання наявних моделей психологічної реабілітації учасників бойових дій. Методологічну основу аналізу проблеми становили основоположні підходи в процесі надання комплексної допомоги, головним завданням якої є психосоматичне відновлення комбатантів, з огляду на індивідуальний чи груповий підхід. Використано такі методи дослідження: аналіз, порівняння та узагальнення результатів наукових досліджень.

Результати й обговорення

Збройні конфлікти становлять серйозну загрозу як для безпосередніх учасників бойових дій, так і для цивільного населення. Одним з очевидних наслідків є фізична та психологічна травматизація, ступінь і вияви якої можуть значно варіюватися. Тривале перебування в умовах смертельної небезпеки спричиняє розвиток негативних психічних станів і захворювань, симптоми яких можуть виявлятися в різний час і мати індивідуальні особливості. У зв'язку з цим постає необхідність розроблення та впровадження комплексних реабілітаційних заходів для учасників бойових дій, які ґрунтуватимуться на сучасних дієвих методах.

Термін «реабілітація» має багатовимірне значення, учені й міжнародні організації тлумачать його залежно від контексту (медичного, психологічного, соціального тощо). Відповідно до

визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я, реабілітація – це процес, спрямований на запобігання інвалідності під час лікування захворювання та допомогу пацієнту в досягненні максимальної фізичної, психічної, професійної, соціальної та економічної повноцінності, на яку він здатний у межах наявного захворювання. Всесвітня організація охорони здоров'я тлумачить реабілітацію як комплекс заходів, які допомагають особам з обмеженнями життєдіяльності підтримувати оптимальний рівень функціонування у взаємодії з навколишнім середовищем. У межах психології поняттям «реабілітація» позначають комплексний підхід до відновних проблем людської психіки. Це загальний організаційно-методологічний підхід, що охоплює найрізноманітніші аспекти психології та психотерапії, соціальної та трудової реадaptaції, психо-профілактики. Реабілітація – це комплексне координування та проведення заходів соціально-правового, медичного, психологічного та професійного характеру, спрямована на максимально повне відновлення психофізичного здоров'я, працездатності й адаптивності людини в соціальному середовищі.

У розділі I Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»¹ психологічну допомогу в реабілітації визначено як діяльність, спрямовану на відновлення та підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах із застосуванням методів психологічної та психотерапевтичної допомоги у формах психотерапії, психологічного консультування або першої психологічної допомоги. Психологічну допомогу в реабілітації здійснюють психологи та/або психотерапевти в складі мультидисциплінарної реабілітаційної команди.

Українські вчені та практики активно впроваджують різні методи реабілітації для учасників бойових дій. Наприклад, Ю. Л. Бриндіков (2018) досліджував використання інноваційних тренінгових методів у реабілітації учасників бойових дій, засвідчивши їх ефективність у покращенні психологічного стану ветеранів.

Умови війни залишають глибокий слід у психіці учасника бойових дій незалежно від рівня підготовки чи наявного досвіду. Психологічна реабілітація необхідна, щоб допомогти особі адаптуватися до мирного життя, подолати негативні емоційні стани й запобігти розвитку психічних розладів. Стрес стає травматичним, коли результатом дії стресора є порушення в психічній сфері, що відбувається за аналогією із

фізичними порушеннями. У цьому випадку, згідно з наявними концепціями, порушуються структура «самості», когнітивна модель світу, афективна сфера, неврологічні механізми, що управляють процесами навчіння, система пам'яті, емоційні шляхи навчіння. Роль стресора в таких випадках виконують травматичні події – екстремальні кризові ситуації, що мають потужний негативний наслідок, ситуації загрози життю для самого себе або значущих близьких. Такі події докорінно порушують відчуття безпеки індивіда, викликаючи переживання травматичного стресу, психологічні наслідки якого різноманітні.

О. Романенко (2024) розглядає досвід пережитих воєнних подій як той, що виходить за межі звичного досвіду особистості, яка опиняється в стані психічного виживання під впливом таких чинників: усвідомлення загрози життю (біологічний страх смерті, поранення, болю, інвалідизації); переживання психоемоційного стресу внаслідок загибелі товаришів; стан невизначеності й необхідність миттєво реагувати на раптові події в умовах дефіциту часу; блокування базисних потреб організму в повноцінному сні та харчуванні; складнощі пристосування до кліматичних і погодних умов. Бойові дії – це стресова подія виняткового характеру, що призводить до загального дистресу майже в усіх її учасників.

Під час аналізу основних засад технології надання комплексної реабілітації слід розглянути ознаки, які вказують на її специфіку й суто індивідуальний підхід. До таких ознак віднесено:

1) концептуальність – вибір конкретної технології та наукової концепції для основи комплексної реабілітації;

2) діагностика, постановка завдань і визначення кінцевого результату – психодіагностичне дослідження особистості комбатанта на первинному етапі за допомогою спеціальних методик, що дають змогу в подальшій роботі коригувати програму реабілітації, систему засобів, методів і технологій, які використовуються;

3) економічність – полягає в наданні допомоги фахівцями мультидисциплінарної команди, що забезпечують виконання програми реабілітації в чітко відведений час (строки проведення індивідуальної реабілітації визначає команда фахівців на основі психодіагностичного обстеження);

4) цілісність, чітка алгоритмізація, керованість – передбачено можливість виконання фахівцями мультидисциплінарної команди всіх положень програми реабілітації в будь-якому реабілітаційному закладі. У разі зміни стану комбатанта можлива корекція програми реабілітації.

¹ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 груд. 2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

Перед початком надання психологічної допомоги в системі реабілітації учасників бойових дій слід урахувати такі положення: ситуацію, яка спричинила травматизацію особистості; ступінь впливу травмувальних факторів (отримання важких травм побратимів та їх загибель); ставлення комбатанта до ситуації, яка спричинила психотравму; мікроклімат у колективі, підрозділі, особливості міжособистісних стосунків з колегами; внутрішні переживання комбатанта стосовно зниження живої сили супротивника, перебування в полоні; організація заходів після виходу із зони бойових дій (вчасне надання психологічної допомоги комбатантам, що знижує ймовірність виникнення негативних психоемоційних станів та інших психологічних проблем, які виникають унаслідок пережитого бойового стресу); урахування соціальних, сімейних і релігійних особливостей, що відіграють важливу роль у процесі реабілітації (Halych, 2020).

Систему психологічної реабілітації реалізують поетапно. Основними її етапами є: 1) первинна психопрофілактика, яку здійснюють на етапі перед відбуканням військовослужбовців у зону бойових дій для виконання завдань за призначенням (превентивна реабілітація); 2) заходи психологічної реабілітації, що здійснюють під час виконання військовослужбовцями завдань за призначенням у районі проведення бойових дій; 3) заходи психологічної реабілітації, які здійснюють після виведення з району проведення бойових дій для їх відпочинку, доукомплектування особовим складом, відновлення бойової готовності (боездатності); 4) психологічна (медико-психологічна) реабілітація, яку проводять у лікувально-профілактичних закладах МОЗ України, що здійснюють первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу. Послуги із психологічної реабілітації надають у загальній системі, окремо або в комплексі з іншими оздоровчими, фізкультурно-спортивними, санаторно-курортними, медико-психологічними та соціальними послугами (Aleshchenko, 2020).

Після визначення психологічного стану комбатанта слід направити на проходження індивідуальної програми реабілітації. Програма передбачає перебування учасника бойових дій у відомчому або цивільному психіатричному стаціонарі терміном до 6 місяців з можливим призначенням медикаментозного лікування та обов'язковим відвідуванням початкової психотерапії. Якщо після визначеного терміну реабілітації (6 місяців) у стані відзначається стійка позитивна динаміка, комбатант повертається до виконання професійних обов'язків. У випадку коли після проходження програми реабілітації протягом визначеного терміну немає стійкого позитивного

ефекту, доцільно призначати подальшу реабілітацію з обов'язковим проходженням психотерапії (психотерапія є головним ефективним методом роботи з психотравмою), медикаментозного лікування (здійснюють у разі гострих негативних станів і виявів) (Halych, 2020). У реабілітаційний період психологічний супровід учасників бойових дій здійснюють за допомогою комплексу заходів, спрямованих на підтримку оптимального психоемоційного стану й визначення стійкості набутих у процесі реабілітації технік і механізмів захисту від впливу стресогенних чинників та повторного виникнення негативних психоемоційних станів.

У процесі реабілітації ефективним є психологічне консультування. Психологічне консультування учасників бойових дій та їх сімей передбачає проведення індивідуальних консультацій, метою яких є аналіз запиту, причин виникнення проблеми та шляхів її розв'язання. Поширеним запитом серед комбатантів та їх сімей є виникнення міжособистісних проблем, непорозуміння, складнощів у житті після повернення із зони ведення бойових дій (Hryniovskyi et al., 2022)

У контексті аналізу концептуальних засад реабілітації учасників бойових дій слід розглянути закордонні програми реабілітації комбатантів. Для аналізу головних засад реабілітаційних програм виокремлено: (Veterans Rehabilitation Program) Сполучені Штати Америки¹ (Site of the U.S department..., 2020); Велику Британію, зокрема Програму «Combat Stress» (Site of the Combat stress..., 2025); Австралію, а саме Програму «Veterans and Veterans Families Counselling Service» (VVCS) (Site of the Open Arms..., 2025); Ізраїль – Програму «Beit Halochem» (Site of the Beit..., 2025).

Департамент у справах ветеранів США реалізує програму реабілітації ветеранів (Veterans Rehabilitation Program), основними напрямками якої є: медична реабілітація (лікування поранень, ампутацій, протезування), психологічна підтримка (терапія ПТСР, депресії, групові й індивідуальні консультації), програми працевлаштування та професійної адаптації, а також окремі ініціативи, такі як «Wounded Warrior Project» – надає допомогу пораненим ветеранам «Vet Centers» – місця для неформальної підтримки ветеранів² (Tahan, Taheri, & Saleem, 2021).

У Великій Британії функціонує програма реабілітації для учасників бойових дій «Combat Stress». Серед основних напрямів програми виокремлено безоплатну психологічну підтримку

¹ Department of Defense instruction "Maintenance of Psychological Health in Military Operations" from November 22, 2011. No. 6490.05. Retrieved from <https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/649005p.pdf>

² Там само.

ветеранів, цілодобові телефонні консультації, онлайн-курси з управління стресом, індивідуальну та групову терапію. Завданням програми є лікування посттравматичного стресового розладу, депресії та тривожних розладів, а також робота з ветеранами, які уникають традиційної медичної допомоги.

Програма «Veterans and Veterans Families Counselling Service» (VVCS), яку реалізує Департамент у справах ветеранів Австралії, охоплює психологічне консультування для ветеранів та їхніх сімей, програми лікування посттравматичного стресового розладу, хімічних і нехімічних залежностей. Окреслені напрями здійснюють у групових та індивідуальних заняттях, метою яких є розвиток спеціальних навичок самодопомоги та підвищення рівня адаптивності.

В Ізраїлі реабілітаційний центр Beit Halochem у межах програми для ветеранів «Beit Halochem» надає фахову психологічну та психіатричну допомогу за напрямками когнітивно-поведінкової терапії, соціальної адаптації через спільні заходи та навчальні курси, а також фізичної реабілітації через спорт (паралімпійські програми). Особливість програми полягає в орієнтуванні на родинну підтримку та розширені спортивні й культурні програми.

У всіх розглянутих програмах реабілітації комбатантів можна виокремити кілька спільних ключових аспектів:

1) усі програми охоплюють фізичну, психологічну та соціальну реабілітацію. Ветерани отримують не лише медичну допомогу, а й підтримку у психологічному відновленні та поверненні до цивільного життя;

2) у більшості програм увагу зосереджено на лікуванні посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних розладів та інших ментальних проблем. Ветеранам надають доступ до психотерапії, групової та індивідуальної підтримки;

3) програми спрямовані на повернення ветеранів до мирного життя шляхом: професійної реінтеграції (курси перекваліфікації, сприяння працевлаштуванню), освітніх ініціатив (навчання нових навичок, розвиток лідерських рис), групової підтримки (створення ветеранських спільнот, робота з родинами);

4) програми пропонують гнучкі формати допомоги, такі як безоплатні консультації (як у Великій Британії та Австралії), цілодобові гарячі лінії, персоналізовані плани реабілітації;

5) більшість програм охоплюють підтримку сімей ветеранів, адже родина відіграє ключову роль у відновленні військових після бойового досвіду.

У межах аналізу основних компонентів програм реабілітації учасників бойових дій слід зазначити, що принципи надання фахової допомоги є базовими, а її реалізація – комплексною, але їх інтеграція в систему реабілітації для учасників бойових дій України є питанням відкритим. Умови ведення бойових дій, психологічний та загальносоціальний вплив російського вторгнення та територію України суттєво ускладнює інтеграцію типових закордонних програм реабілітації, які стають можливими тільки за умови врахування специфіки досвіду українців у найсерйознішій геополітичній кризі з часів Другої світової війни та найбільшій трагедії XXI століття.

У праці Б. Ткача та В. Лунова (2022) «Бригадна модель надання комплексної психологічної допомоги постраждалим українцям в умовах повномасштабного російського вторгнення» виокремлено низку ключових проблемних питань щодо організації та здійснення психологічної допомоги в системі реабілітації. Зокрема, зауважено, що в умовах стрімкого зростання психічних і поведінкових розладів, спричинених російським вторгненням, система надання психіатричної допомоги та відомчих психологічних послуг виявилася такою, принаймні на перших етапах, за якої усталені моделі оцінки та втручання потребують перегляду.

Загалом зазначену проблему можна пояснити такими факторами: неготовність професійних психіатричних служб в Україні до раптового й масового запиту; відсутність єдиної державної психологічної служби як окремого закладу (нааявні лише відомчі психологічні служби, що звууче перелік їх діяльності виключно в межах певного скупчення громадян і відповідно до основного виду діяльності установи, у якій вони функціонують (наприклад, служба при МВС України); значна частина психодіагностичних засобів, які використовують в Україні, мають іншомовне походження без відповідної мовної адаптації, що суперечить державній політиці України щодо функціонування державної мови (Tkach, & Lunov, 2022; Markova et al., 2022).

У межах аналізу літературних джерел, законів і нормативних актів виокремлено основні ознаки ефективності процесу реабілітації учасників бойових дій, таких як: комплексність – основна характеристика ефективного психологічного впливу, охоплює методики всіх типів реадaptaції, вибір яких здійснюють відповідно до проблемної ситуації; комплексний підхід повинен відповідати загальній логіці надання допомоги, з огляду на психологічний і загальний стан психіки учасника бойових дій; перманентність – ознака якісно сформованої системи реабілітаційного впливу на особистість комбатанта (не передбачає постійної

присутності психолога в житті комбатанта; робота психолога спрямована на створення сприятливих умов для особистості, мотивування в подальшій роботі зі спеціалістом); гарантованість – виконання всіх завдань з боку держави, зокрема в секторі реадaptaції (це положення пов'язано з можливістю практичного доступу до інструментарію здійснення поставлених завдань, з огляду на нормативну доступність); професійність – одним з основних чинників успішної реабілітації комбатанта є особистість професіонала, який здійснює відповідні впливи; залучення до процесу реабілітації спеціалістів різних профілів, з огляду на певні вимоги відповідної форми освіти та кваліфікації; наявність вузькоспеціалізованих знань, досвіду роботи та практичних навичок.

Висновки

У процесі дослідження було визначено основні концептуальні засади психологічної реабілітації, що передбачають комплексний підхід, який поєднує медичну, психотерапевтичну, соціальну та професійну допомогу. На підставі аналізу літературних джерел впливає, що в умовах сьогодення значною є кількість міжнарод-

них реабілітаційних програм для комбатантів, які враховують найсучасніші методи психологічної допомоги, такі як когнітивно-поведінкова терапія, психоедукація, арттерапія, соціальна підтримка та сімейне консультування. Водночас в Україні система реабілітації ветеранів потребує вдосконалення та адаптації міжнародного досвіду відповідно до специфіки бойового досвіду учасників бойових дій в російсько-українській війні. Критично важливими залишаються питання розбудови єдиної державної системи психологічної реабілітації, забезпечення доступу до якісних психодіагностичних і терапевтичних методик, а також розширення спектру послуг, які надають ветеранам та їхнім сім'ям. Успішна інтеграція учасників бойових дій у суспільство є не лише особистим викликом для кожного ветерана, а й важливим фактором суспільної безпеки й стабільності. Подальші дослідження у сфері психологічної реабілітації мають бути зосереджені на розробленні національних моделей допомоги комбатантам, удосконаленні законодавчої бази та створенні ефективних мультидисциплінарних підходів, що сприятимуть відновленню та адаптації учасників бойових дій.

References

- [1] Aleshchenko, V. (2017). Theoretical and practical aspects of psychological rehabilitation of military personnel in combat conditions and after combat. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series "Military Special Sciences"*, 2(37), 6-12. Retrieved from http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2435/1/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%E2%84%96%202_37_%202017.pdf
- [2] Aleshchenko, V. (2020). Psychological rehabilitation of combatants: theoretical and methodological substantiation of the model. *Psychological Journal*, 3, 1-15. Retrieved from <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195935>
- [3] Antonova, V., & Pidbutska, N. (2024). Psychology of combat mental trauma. *Theory and Practice of Social Systems Management*, 1, 3-13. DOI: 10.20998/2078-7782.2024.1.01
- [4] Blinov, O. (2015). Theoretical concepts and practical achievements of psychological rehabilitation of wounded combatants. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 739, 7-17. Retrieved from <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f104a554-7a54-474f-9938-39d7a62299fa/content>
- [5] Borysova, O.O. (2023). Psychoeducational models in the process of psychorehabilitation of combatants: Concept and functions, example. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Psychology"*, 3, 7-12. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2023.3.1
- [6] Bryndikov, Yu.L. (2018). Methodological approaches to modeling the system of organizing comprehensive rehabilitation of military personnel participating in hostilities. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series "Pedagogy. Social Work"*, 1, 29-32. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2018_1_7
- [7] Chaban, O.S., Khaustova, O.O., & Omelianovych, V.Yu. (2023). *Wartime mental disorders*. Kyiv: Medknyha. Retrieved from <http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/11213/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%83%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%83.pdf>
- [8] Dzhyhun, L., Berehova, N., & Hlavatska, N. (2021). Features and current state of psychological rehabilitation of military personnel after service in combat conditions. *Psychology Travelogs*, 2, 57-73. DOI: 10.31891/pt-2021-2-6

- [9] Gulbs, O., & Kobets, A. (2021). Social-psychological rehabilitation of participants of combat. *Psychological Journal*, 7, 100-1006. DOI: 10.31499/2617-2100.7.2021.237166
- [10] Halych, M.Yu. (2020). *Peculiarities of the dynamics of emotional states of police officers participating in the joint forces operation during the rehabilitation period* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine). Retrieved from <https://elar.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0310449c-2d4a-4e04-a6ec-7c5494502d35/content>
- [11] Hryniovskyi, A.M., Bielai, S.V., Kernickyi, A.M., Pasichnik, V. I., Vasishev, V.S., & Minko, A.V. (2022). Medical, social and psychological aspects of assisting the families of the military personnel of Ukraine who performed combat tasks in extreme conditions. *Wiadomości Lekarskie*, 75(1), 310-317. DOI: 10.36740/WLEK202201228
- [12] Lebedieva, S.Y., Ovsianikova, Y.O., & Pokhilko, D.S. (2023). The psychological support and rehabilitation of specialized personnel in risky and dangerous professions: A global experience. *Habitus*, 45, 139-145. DOI: 10.32782/2663-5208.2023.45.23
- [13] Markova, M.V., Aliieva, T.A., Markov, A.R., Korop, O.A., Lisovaya, E.V., Babych, V.V., & Vyazmitinova, S.O. (2022). Disorders of adaptation of combatants and their medical and psychological rehabilitation at the sanatorium stage of treatment. *Wiadomosci lekarskie*, 75(2), 444-450. DOI: 10.36740/WLEK202202121
- [14] Petrenchenko, S. (2024). Analysis of the individual process of socio-psychological adaptation of seriously wounded combatants. *Psychology Travelogs*, 4, 6-14. DOI: 10.31891/PT-2024-4-1
- [15] Romanenko, O. (2024). Organizational and methodological principles of providing psychological assistance to combatants. *Юридична психологія*, 34(1), 18-25. DOI: 10.33270/03243401.18
- [16] Salaida, I.M., & Popovych, D.V. (2024). Psychogenic factor as an important tool in the physical rehabilitation of combatants: experience and prospects. *Bulletin of social hygiene and health care organization of Ukraine*, 4, 42-46. DOI: 10.11603/1681-2786.2023.4.14425
- [17] Site of the Beit Halochem UK Rehabilitating wounded veterans. (2025). (n.d.). Retrieved from <https://bhuk.org/>
- [18] Site of the Combat stress for veterans mental health. (2025). (n.d.). Retrieved from <https://combatstress.org.uk/>
- [19] Site of the Open Arms - Veterans & Families Counselling. (2025). (n.d.). Retrieved from <https://www.openarms.gov.au/>
- [20] Site of the U.S department of veterans affairs. (2020). (n.d.). Retrieved from <https://www.va.gov/>
- [21] Sodolevska, V. (2023). Issues of mental health due to the state of war in Ukraine. *Psychosomatic Medicine and General Practice*, 7(2). DOI: 10.26766/PMGP.V7I2.39494
- [22] Tahan, M., Taheri, H., & Saleem, T. (2021). Review of psychological trauma: theory, practice, policy and research. *Rivista di psichiatria*, 56(2), 64-73. DOI: 10.1708/3594.35764
- [23] Tkach, B., & Lunov, V. (2022). The brigade model of providing comprehensive psychological assistance to affected ukrainians in the conditions of a full-scale russian invasion. *SSRN Electronic Journal*. DOI: 10.2139/SSRN.4266123

Список використаних джерел

- [1] Алещенко В. Теоретичні та практичні аспекти психологічної реабілітації військовослужбовців в умовах бойової обстановки та після бою. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Військово-спеціальні науки»*. 2017. Вип. 2 (37). С. 6–12. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2435/1/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%E2%84%96%202_37_%202017.pdf
- [2] Алещенко В. Психологічна реабілітація учасників бойових дій: теоретико-методологічне обґрунтування моделі. *Психологічний журнал*. 2020. № 3. С. 1–15. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195935>
- [3] Antonova V., Pidbutska N. Psychology of combat mental trauma. *Theory and Practice of Social Systems Management*. 2024. No. 1. P. 3–13. DOI: 10.20998/2078-7782.2024.1.01
- [4] Блінов О. Теоретичні уявлення та практичні здобутки психологічної реабілітації поранених комбатантів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2015. № 739. С. 7–17. URL: <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f104a554-7a54-474f-9938-39d7a62299fa/content>
- [5] Борисова О. О. Психоедукаційні моделі в процесі психореабілітації учасників бойових дій: Поняття та функції, приклад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2023. № 3. С. 7–12. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2023.3.1

-
- [6] Бриндіков Ю. Л. Методологічні підходи до моделювання системи організації комплексної реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2018. Вип. 1. С. 29–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2018_1_7
- [7] Чабан О. С., Хаустова О. О., Омелянович В. Ю. Психічні розлади воєнного часу : монографія. Київ : Медкнига, 2023. 232 с. URL: <http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/11213/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%83%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%83.pdf>
- [8] Джигун Л., Берегова Н., Главацька Н. Особливості і сучасний стан психологічної реабілітації військовослужбовців після проходження служби в умовах бойових дій. *Psychology Travelogs*. 2021. № 2. С. 57–73. DOI: 10.31891/pt-2021-2-6
- [9] Gulbs O., Kobets A. Social-psychological rehabilitation of participants of combat. *Psychological Journal*. 2021. No. 7. P. 100–1006. DOI: 10.31499/2617-2100.7.2021.237166
- [10] Галич М. Ю. Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об'єднаних сил у реабілітаційний період : дис. ... д-ра філософії : 053 «Психологія.». Київ, 2020. 207 с. URL: <https://elar.nauk.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0310449c-2d4a-4e04-a6ec-7c5494502d35/content>
- [11] Hryniovskiy A. M., Bielai S. V., Kernickyi A. M., Pasichnik V. I., Vasishev V. S., Minko A. V. Medical, social and psychological aspects of assisting the families of the military personnel of Ukraine who performed combat tasks in extreme conditions. *Wiadomości Lekarskie*. 2022. No. 75 (1). P. 310–317. DOI: 10.36740/WLEK202201228
- [12] Lebedieva S. Y., Ovsianikova Y. O., Pokhilko D. S. The psychological support and rehabilitation of specialized personnel in risky and dangerous professions: A global experience. *Habitus*. 2023. No. 45. P. 139–145. DOI: 10.32782/2663-5208.2023.45.23
- [13] Markova M. V., Aliieva T. A., Markov A. R., Korop O. A., Lisovaya E. V., Babych V. V., Vyazmitinova S. O. Disorders of adaptation of combatants and their medical and psychological rehabilitation at the sanatorium stage of treatment. *Wiadomosci lekarskie*. 2022. Vol. 75, Issue 2. P. 444–450. DOI: 10.36740/WLek202202121
- [14] Петреченко С. Аналіз індивідуального процесу соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів. *Psychology Travelog*. 2024. № 4. С. 6–14. DOI: 10.31891/PT-2024-4-1
- [15] Romanenko O. Organizational and methodological principles of providing psychological assistance to combatants. *Ūridična psihologijā*. 2024. Vol. 34, Issue 1. P. 18–25. DOI: 10.33270/03243401.18
- [16] Салайда І. М., Попович Д. В. Психогенний чинник як важливий інструмент у фізичній реабілітації комбатантів: досвід та перспективи. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. № 4. С. 42–46. DOI: 10.11603/1681-2786.2023.4.14425
- [17] *Beit Halochem UK Rehabilitating wounded veterans* : [site]. 2025. URL: <https://bhuk.org/>
- [18] *Combat stress for veterans mental health* : [site]. 2025. URL: <https://combatstress.org.uk/>
- [19] *Open Arms – Veterans & Families Counselling* : [site]. 2025. URL: <https://www.openarms.gov.au/>
- [20] *VA U.S Department of Veterans Affairs* : [site]. 2020. URL: <https://www.va.gov/>
- [21] Sodolevska V. Issues of mental health due to the state of war in Ukraine. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2023. Vol. 7, Issue 2. DOI: 10.26766/PMGP.V7I2.394
- [22] Tahan M., Taheri H., Saleem T. Review of psychological trauma: theory, practice, policy and research. *Rivista di psichiatria*. 2021. Vol. 56, Issue 2. P. 64–73. DOI: 10.1708/3594.35764
- [23] Tkach B., Lunov V. The brigade model of providing comprehensive psychological assistance to affected ukrainians in the conditions of a full-scale russian invasion. *SSRN Electronic Journal*. 2020. DOI: 10.2139/SSRN.4266123
-

HALYCH Maryna

Doctor of Philosophy in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3690-4402>

Conceptual Principles of Psychological Rehabilitation of Combat Participants

Abstract. The relevance of the study is due to the need to determine the basic principles of organizing and providing psychological assistance in the process of rehabilitation of combatants for further optimization of measures to preserve mental health. The purpose of the article is to determine the conceptual principles of psychological rehabilitation of combatants. Depending on this, the fundamental foundations and the state of theoretical and applied research on the rehabilitation process are determined. The methodological basis of the article is the fundamental approaches to the process of providing comprehensive assistance, the main task of which is the psychosomatic recovery of combatants, taking into account individual recovery tactics. The methodological tools are selected in accordance with the outlined goal, the specifics of the object and subject of the study. Research methods are analysis, comparison and generalization of the results of scientific research. The main conceptual and categorical apparatus, the laws of Ukraine used to define the rehabilitation process and its main provisions are considered. The importance of providing psychological assistance to combatants has been determined, depending on the level of influence of the stress factor on the personality, since being in war conditions and combat actions provoke the emergence of general distress. The principles and stages of the technology of providing comprehensive rehabilitation have been analyzed, the features of which indicate its specificity and a purely individual approach, which is defined as one of the basic principles of effectiveness. Foreign rehabilitation programs have been considered, among the common key aspects of which are identified: comprehensive physical, psychological and social rehabilitation; prevention of depressive episodes, anxiety disorders, treatment and prevention of post-traumatic stress disorder; availability of professional reintegration courses. The possibilities of using existing foreign rehabilitation programs are described exclusively on the condition of taking into account the specificity of the experience of combatants. Signs of the effectiveness of the rehabilitation process of combatants in combination with other health, physical education and sports, sanatorium and resort, medical and psychological and social services have been identified. The definition of the conceptual principles of the rehabilitation of combatants allows for a comprehensive and systematic study of existing achievements in this area and also to identify areas for further scientific exploration.

Keywords: psychological assistance; rehabilitation; combat stress; individual approach; recovery programs.